

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

Kateřina Josková

**Pojem úzkosti ve filosofii Jean Paul Sartra a Karla
Jasperse**

Vedoucí práce: doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.

Praha, 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3.5. 2024

.....

Kateřina Josková

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. Mgr. Aleši Novákovi, Ph.D. za trpělivost, ochotu, cenné rady a příjemnou spolupráci při zpracovávání této bakalářské práce. Dále patří poděkování mé rodině a přátelům, kteří mě při mé cestě studiem podporovali.

Abstrakt:

Tématem této bakalářské práce je pojem „úzkost“ zejména z pohledu existenciální filosofie J. P. Sartra a Karla Jasperse. Budu vycházet ze Sartrova díla *Existencialismus je humanismus* a z Jaspersova díla *Mezní situace*. Práce rozebírá hlavní myšlenky filosofie existence a soustředí se především na její interpretaci hlavně z hlediska výše zmíněných filosofů. Cílem této práce je určit, jakým způsobem Sartre a Jaspers interpretovali úzkost a poté jejich porovnání.

Klíčová slova:

Úzkost, svoboda, jednání, zodpovědnost, mezní situace

Abstract:

The topic of this bachelor thesis is the concept of "anxiety", especially from the perspective of the existential philosophy of J. P. Sartre and Karl Jaspers. I will draw on Sartre's *Existentialism is Humanism* and Jaspers *Limit Situation*. The thesis discusses the main ideas of the philosophy of existence and focuses on its interpretation mainly from the point of view of the above mentioned philosophers. The aim of this thesis is to identify how Sartre and Jaspers interpreted anxiety and then compare them.

Keywords:

Anxiety, Freedom, Action, Responsibility, Limit Situation

OBSAH

<i>ÚVOD</i>	6
<i>1 FILOSOFIE EXISTENCE</i>	7
1.2 Otec existencialismu	9
<i>2 ÚVOD DO FILOSOFIE J.P. SARTRA</i>	12
2.1 Život.....	12
2.2 Existencialismus je humanismus	14
2.3 Existence předchází esenci	16
<i>3 ÚZKOST VE FILOSOFII J.P. SARTRA</i>	19
3.1 Provázanost svobody a úzkosti	19
3.2 Úzkost	21
3.3 Sebereflexe vědomí a úzkost.....	22
3.4 Neupřímnost	24
<i>4 ÚVOD DO FILOSOFIE KARLA JASPERSE</i>	26
4.1 Život.....	26
4.2 Jaspersovo filosofie existence.....	27
4.3 Svoboda a jednání	29
4.4 Transcendence	30
4.5 Mezní situace	31
4.5.1 Situace.....	31
4.5.2 Mezní situace	32
<i>5 ÚZKOST VE FILOSOFII KARLA JASPERSE</i>	37
5.1 Dvojitá úzkost	37
5.2 Životní úzkost	38
<i>6 POROVNÁNÍ SARTRA A JASPERSE</i>	40
6.1 Ateista x Teista.....	41
6.2 Druhy úzkosti.....	42
6.3 Neautenticita	43
<i>ZÁVĚR</i>	44
<i>POUŽITÁ LITERATURA</i>	45

ÚVOD

Téma mé bakalářské práce se zaměřuje na pojetí úzkosti ve filosofii a soustředí se na analýzu a interpretaci myšlenek dvou významných filosofů, Karla Jaspersa a Jean Paul Sartra, kteří se úzkostí zabývali, ale každý trochu jiným způsobem. Úzkost je fenomén, který v průběhu historie zaujal mnoho myslitelů a filosofů, kteří se snažili pochopit její význam a dopad na lidskou existenci. Tento koncept hraje klíčovou roli ve filosofii existence, kde je často zkoumán v souvislostech s dalšími pojmy jako jsou svoboda, jednání a zodpovědnost.

Cílem této práce bude porovnat a kontrastovat Sartrovu a Jaspersovu filosofii úzkosti, aby bylo možné lépe pochopit, jak tento komplexní a často znepokojivý stav ovlivňuje lidskou existenci. Tato komparace nám umožní nabídnout hlubší pohled na to, jak úzkost formuje lidské vnímání světa a motivuje ke smysluplným činům, přestože je provázena neblahými pocity a nejistotou. Práce bude deskriptivního a komparativního charakteru.

V první části představím filosofii existence a její obecné principy. Zaměřím se na to, jak se vyvíjela a také na první představitele této filosofie. V hlavní části se poté věnuji jak životu obou filosofů, tak i zanalyzuji jednotlivé myšlenky o pojmu úzkosti včetně stěžejních děl, které jsem pro analýzu vybrala. Díla se nazývají *Existencialismus je humanismus* od J. P. Sartra a poté dílo K. Jaspersa *Mezní situace*. Na závěr porovnáám pojetí úzkosti z pohledu obou filosofů a zaměřím se jak na souvislosti, tak i na rozdíly v jejich myšlení.

1 FILOSOFIE EXISTENCE

Existencialismus je konkrétní filosofický směr, který vznikl zejména v 19. a 20. století. Pojem existence (*lat. ek-sistere = vyvstávat*) se poprvé objevuje ve 20. století. Za zakladatele existencialismu je považován dánský filosof Søren Kierkegaard (1813-1855). Mimoto je také spojován s Friedrichem Nietzsche (1844-1900)¹. Zárodky filosofie existence můžeme vidět zejména v Německu a Francii a vzniká v době první světové války. Termín filosofie existence byl používán hlavně v Německu. Pojem existencialismus se v Německu nepoužíval. Vznikl z termínu „Existenzphilosophie“² Časově prvním existenciálním filosofem byl Gabriel Marcel, který měl velmi blízko k Sørenu Kierkegaardovi. V roce 1914 ve svém článku *Existence a objektivita* použil teze jako: bytí-ve-světě, fakticita, mé tělo atd. a předpověděl tak německou filosofii existence. Hovoří se o něm jako o francouzském Heideggerovi, jelikož v jejích dílech se nachází podobné postoje.³ V Německu si filosofie existence prošla různými fázemi, které lze nyní už časově vymezit. Do první etapy můžeme zařadit dvě stěžejní díla, a to *Sein und Zeit* (1925) od Martina Heideggera s poté Jaspersovo dílo *Existenzerhellung* (1932).

Existencialismus se zaměřuje na témata spojená s existencí jednotlivce. Existencialismus zdůrazňuje jedinečnost a svobodu individuální existence, stejně jako nutnost jednotlivce přijmout odpovědnost za své rozhodnutí a akce. Existencialisté se často zabývají otázkami jako je svoboda, volba, smysl života, absurdita existence a vztah k transcenci. Filosofie existence obecně odkazuje na filosofický směr, který se zaměřuje na význam, povahu a podstatu existence. Důležitý je právě jedinec a jeho individuální prožívání života. Zahrnuje širokou škálu myšlenek a postojů, které se zabývají otázkami lidské existence, smyslu života, vztahu mezi jednotlivcem a světem apod. Důležitým prvkem je subjektivita individua, tudíž „osobní vědomí postihující sebe samo.“⁴

„Filosofie existence představuje již od Kierkegaardových dob zvláštní cestu „subjektivních myslitelů, kteří spojují vyjasnění vlastního existování se zkoumáním bytí předcházejícího

¹ Srov. JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 7-11

² NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean – Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998, str. 26.

³ Tamtéž, str. 30.

⁴ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 26.

jakémukoliv myšlení.“⁵ Jejími hlavními stanovisky jsou úzkost, smrt, existence a bytí, Bůh a nicota. S filosofií existence se pojí otázky jako jsou např. Co je člověk? Existuje Bůh? Jak může člověk žít bez Boha? Jak mám žít a spoléhat pouze na sebe? Toto jsou některé ze základních otázek filosofie existence. Zajímá se primárně o člověka a smysl jeho života.

Existencialismus lze dělit podle mnoha charakteristik. Můžeme ho rozdělovat např. na německý a francouzský, pravý a odvozený, negativní a pozitivní nebo na ateistický a teistický.⁶ Sartre rozděluje existencialisty do dvou skupin: existencialisté, kteří jsou křesťané a existencialisté, kteří jsou ateisté. Do křesťanských existencialistů řadí například Karla Jasperse nebo Gabriela Marcela. Ve druhé skupině jsou existencialisté ateisté. Je to například Heidegger, který se ale sám takto nezařazuje, jelikož se nepovažuje za ateistického existencialistu, a i za existencialistu vůbec. Také tam patří právě sám Sartre. To, co tyto dvě skupiny spojuje, je to, že vyznávají jednu tezi: *existence předchází esenci*. Neznamená to ale, že by se každý z těchto filosofů dané skupiny zabýval stejným tématem. Například Karl Jaspers se věnuje mezním situacím a reakcí člověka na ně, Gabriel Marcel se věnuje významu existence a lásky, Sartre píše o existenci a svobodě a dále například Heidegger, který se věnuje otázce existence a bytí.

Existencialismus byl nazýván jako filosofie nihilismu, zabývající se smrtí a nicotou a není nic víc než pesimistická. Novozámecká říká, že existencialismus byl tradován jako „produkt prohnilé buržoazní společnosti“⁷. Je to důsledkem právě nárůstu zájmu o onen existencialismus. Sartre ve svém díle *Existencialismus je humanismus* píše, že žena poté, co vyslovila vulgární slovo prohlásila: „Myslím, že se stávám existencialistkou.“⁸ Existencialismus tak ztratil na vážnosti a chyběla mu definice a přestal mít význam. Sartre toto komentuje tak, že existencialismus není senzační a je určen mimořádně filosofům a odborníkům.

Rozmach existencialismu nastává zejména po druhé světové válce, kdy ho lidé začali přijímat s velkým nadšením nejen mezi filosofy, ale i mezi širokou veřejností. Bylo to především proto, jelikož existencialismus svým způsobem vyjadřoval myšlenky a pocity lidí

⁵ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 8.

⁶ Srov. JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 7-12.

⁷ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998, str. 8.

⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 10.

v poválečné situaci. Byla to jakási výpověď lidských problémů, o jejich smyslu života nebo jejich hodnotách. Dá se říci, že existencialismus vznikl na popud krize člověka. Novozámecká píše, že „Existencialismus se rodil v krizi a z krize.“⁹

Existencialismus vnikl do našich vědomí také prostřednictvím literárních děl, dramát a žurnalistické práce. V současnosti je o existencialismus stále velký zájem. Je to například i rozmachem zájmu o díla Franze Kafky, který věnoval otázkám života, smrti a utrpení značnou pozornost. Dá se říci, že Kafka položil základy existencialismu, a především francouzští filosofové na jeho myšlenky poté navázali. Hrdinové v Kafkovo dílech zažívali podobné pocity, kterými se potom tito filosofové zabývali. Byl to nejen Sartre, ale například i Albert Camus. Kafka zmiňoval zejména motivy viny, samoty, odcizení, lhostejnosti a úzkosti.

Nejintenzivněji ale existencialismus působil právě od čtyřicátých do šedesátých let. Postupně jeho vliv značně upadá a na jeho místo se dostal například strukturalismus.

1.2 Otec existencialismu

Jak jsem zmínila výše, za zakladatele existencialismu je považován dánský filosof Søren Kierkegaard. Téma úzkosti se stalo klíčovým konceptem jeho filosofie. Je považován za „otce“ existencialismu 20. století. Studoval hlavně teologii a poté se jeho zájem přiklonil i k filosofii. Jako první se zabýval člověkem a jeho existencí a přivedl tyto pojmy do centra filosofického zájmu. Existenci pojímá jako lidskou existenci, kdy se odchyluje od hegelovského pojetí existence, kde člověk je jen součástí dějin, které jsou řízeny světovým duchem. Vyvyšuje tak lidskou existenci na vyšší pozici. Nevěnoval se filosofii vnějšího světa, ale zabýval se pocitem jednotlivce, subjektivním vnímáním světa a člověkem celkově. Podle Kierkegaarda jsou hybnou silou právě lidé a jejich subjektivní myšlení. To, že lidská existence je uchopitelná pouze skrze subjektivitu, je hlavní směr právě filosofie existence. „Byl to Kierkegaard, který vědomí, že jsem za sebe sama odpovídající jednatel, odhalil jako „základní vědomí v člověku.“¹⁰ Kierkegaard byl vychován v křesťanském prostředí a

⁹ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofie, 1998, str. 12.

¹⁰ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 13.

touto cestou pokračoval celý svůj život a jeho filosofická koncepce je vírou silně ovlivněna. Dával křesťanství a filosofii do protikladu a protestuje proti jejím míšením. Jeho hlavním cílem a posláním je vyzdvihnoutí novozákonního křesťanství. Podle Kierkegaarda by lidská existence měla směřovat k Bohu.¹¹

Jedním z nejvýznamnějších spisů Kierkegaarda patří *Pojem úzkosti* (1844), kde jako první přichází na definici úzkosti. Jeho vztah k úzkosti vzniká hlavně i kvůli jeho úzkostí zatíženým životem. Byl znám jeho melancholickým naladěním, a to mu pomohlo se potopit do hlubin úzkosti a pokusit se o vysvětlení původu tohoto pojmu. Slovo úzkost existovalo již před Kierkegaardem, ale vyjadřovalo to spíše fyzickou nemoc, nějaké svírání srdce, které na něm vytváří tíži.

Člověk vzniká syntézou duševního a tělesného a tato syntéza se setkává v duchu. Je to sjednocení protikladů. Úzkost nastává, jelikož duch si ještě není plně vědom své svobody, duch je v té chvíli v člověku snící, ale tuší ji. Tuší, že je možné být svobodný a že ze svobody nastává zodpovědnost za náš život a za naše rozhodnutí. Nic rodí úzkost – jelikož člověk ještě nemá pojem svobody, a to je to ono „nic“. Podle Kierkegaarda úzkost vzniká v nevinosti. Je to stav, kdy člověk ještě nezná rozdíl mezi dobrem a zlem. Je to moment před tím, než Adam ochutná jablko ze stromu poznání. Adam v tu chvíli neví, co je dobro a co je zlo, ale ví, že má možnosti i když ještě neví, co znamená mít možnost a v duchu se probouzí možnost svobody.

Člověk svou úzkost miluje a zároveň se jí bojí. Miluje jí, jelikož ví, že je zde možnost svobody a zároveň před ní utíká, protože se oné svobody bojí. „Úzkost je hluboce ukryta v duši: je to zrcadlo naší svobody vyvolávající závrať.“¹² Je to sympatická antipatie a antipatická sympatie. Je to něco, co chci udělat, ale bojím se to udělat.

Tuto úzkost lze pozorovat na dětech, které touží po dobrodružství a po tajemnu. Bojí se, ale stejně je to láká. Člověk, který je ovlivněn úzkostí, je nevinný, jelikož je to moc, která ho schvátla. Přece jen je ale vinný, jelikož ta úzkost ho láká a miluje jí. Úzkost je „kvalitativní skok jednotlivce ze stavu nevinosti do stavu viny.“¹³

Kierkegaard také vysvětluje rozdíl mezi strachem a úzkostí. Strach vzniká z něčeho určitého jako je nemoc, hlad, bída atd. „Strach totiž povstává v probuzeném duchu, který věci

¹¹ Srov. Tamtéž, str. 13-22.

¹² Tamtéž, str. 23.

¹³ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 23.

navzájem rozlišuje a určuje.“¹⁴ Úzkost nenastává z ničeho určitého, jelikož duch je v té chvíli ještě snící a nic nerozlišuje. „Úzkost je skutečností svobody jako možností možností.“¹⁵ Svoboda rodí úzkost z možností a ze zodpovědnosti za naše rozhodnutí. Svoboda a úzkost jsou bezmezně provázány. Tato úzkost je nálada, která je vztažena k budoucnosti. Svoji nejistotou je tím Nic, které rodí úzkost. Člověk zakouší i možnost moci, která ho provází při každém jeho rozhodnutí a před každým činem. Každé rozhodnutí je specifickým krokem do temnoty, do nejistoty. Tento krok je ale svobodný, protože důvodem, proč jsem se rozhodl je celá naše subjektivita.¹⁶

Podle Kierkegaarda ale úzkost můžeme však prostřednictvím víry překonat a poté se dočkáme osvobození. Z Kierkegaardova pojetí úzkosti vycházel také právě J. P. Sartre. Rozdílem je to, že Sartre je ateista a od toho se odvíjí rozdíly v jejich vysvětleních.

¹⁴ Srov. Tamtéž, str. 25.

¹⁵ Tamtéž, str. 25.

¹⁶ Reference na nepublikovaný překlad „Pojetí úzkosti“ od Mgr. Jakuba Marka PhD.

2 ÚVOD DO FILOSOFIE J.P. SARTRA

Jean Paul Sartre byl francouzský filosof, spisovatel, dramatik a politický aktivista, který se narodil v roce 1905 a zemřel v roce 1980. Patřil k hlavním představitelům a nejvýznamnějším myslitelům existencialismu – filosofického směru, který se zaměřoval na lidskou existenci, individuální svobodu a subjektivní prožívání světa. Jeho myšlenky měly velký vliv na francouzskou intelektuální scénu a vývoj nejen filosofie, ale i literatury, sociologie a politické teorie ve druhé polovině 20. století. Jako politický aktivista se angažoval v různých kontroverzních otázkách své doby, hlavně ohledně koloniální expanze Francie, také o válce ve Vietnamu a ve Francii. Byl znám svým levicovým politickým postojem a nebál se podporovat i marxistické ideje a komunistické hnutí.

2.1 Život

Jean Paul Sartre se narodil 21.6. 1905 v Paříži a zemřel 15.4. 1980 také v Paříži. Jeho dětství prožil se svou matkou, jelikož jeho otec předčasně zemřel. Jeho smrt byla jednou z výrazných událostí, která ovlivnila Sartrův život. Podrobnější popis jeho dětství můžeme nalézt v Sartrově autobiografii *Slova* (Les Mots, 1964), kde zachytil i to, jak se dostal k literatuře.

Od roku 1924 začalo jeho studium na lyceu École Normale Supérieure v Paříži, kde studoval literaturu a filosofii. Při tomto studiu se Sartrova osobnost a zájem o filosofii začaly rozrůstat. Během studií uzavřel svazek se Simone de Beauvoir, který zůstal pevným partnerským svazkem po celý jeho život. Na École Normale Supérieure a na Sorbonně navázal kontakt s několika osobnostmi, které se časem staly významnými spisovateli. Byli to například Claude Lévi-Strauss, Raymond Aron, Maurice Merleau-Ponty, Emmanuel Mounier, Jean Hippolyte a Simone Weilová. Po úspěšném dokončení studií v roce 1929 Sartre nastoupil na lyceum v Le Havru jako profesor filosofie a literatury. Sartre byl v roce 1939 povolán do armády, aby sloužil ve druhé světové válce. V roce 1940 byl zajat a o rok později propuštěn. Vrátil se zpět na lyceum a pokračoval ve filosofické a literární práci, už ale v ústraní.

Během Sartrova působení na Le Havru vydal Sartre knihu *Nevolnost* (*La Nausée*, 1938), díky které se stal opravdu slavným a kniha byla považována za bestseller. Hlavním tématem je otázka existence. Hlavní postava píše do svého deníku o svých myšlenkách a o sobě a o okolním světě. Hledá smysl vlastní existence a ve věcech okolo něj a dochází k názoru, že nic nemá smysl a vyšší řád. Člověk nachází svůj smysl díky svým činům a názorům. Toto dílo obsahuje mnoho filosofických témat, která Sartre později rozvinul.

Významným momentem v Sartrově životě byl studijní pobyt v Berlíně (1932-1934), kde studoval německou fenomenologii. V této době začal narůstat jeho zájem o Husserlovo filosofii, která ovlivnila jeho názory. Sartre převzal fenomenologickou metodu a použil ji ve svých dalších publikacích: *Imaginace* (*L'Imagination*, 1936) a *Nástin teorie emocí* (*Esquisse d'une théorie des émotions*, 1939). Nejvýznamnější se ale stala *Bytí a nicota* (*L'Être et le néant*, 1943), kdy Sartre vnímá lidské vědomí neboli nicotu (néant) jako protiklad k bytí neboli věčnosti (être). Sartre se poté začal zajímat o koncept lidské zodpovědnosti, kdy se ve veřejné přednášce *Existencialismus je humanismus* (*L'Existentialisme est un humanisme*, 1946) zaměřil právě na společenskou zodpovědnost a svobodu. Ve zbytku čtyřicátých a v padesátých letech v době okupace napsal několik her, mimo jiné např. *Mouchy* (*Les Mouches*), *Huis-clos*, *Les Mains sales* nebo *Le Diable et le bon dieu*. Napsal také nespočet článků v časopisu *Les Temps Modernes*, který Sartre založil a redigoval spolu se Simone de Beauvoir. V časopise se objevovaly hlavně úvahy o osobnostech literatury, různých myslitelů (např. Descartes nebo Husserl), také o umění ale i o politice nebo o otázkách revoluce. Všechny tyto články byly později shromážděny v několika svazcích pod názvem *Situations*. Tento revue mohl Sartre považovat jako platformu k vyjadřování se o jeho postojích k politickým otázkám.

Jeho zájem o marxismus zesílil po osvobození Francie. V časopise *Action* zdůraznil, že marxismus a existencialismus si jsou podobný tím, že vyzdvihují lidskou svobodu a to, že lidský osud není předurčen.

Sartre byl také spojován se spoluprací s francouzskou komunistickou stranou, hlavně v poválečném období. Jeho sympatie ke komunistické straně mu působily problémy nejen osobní, ale i morální. Od roku 1956, kdy nastala maďarská revoluce, se Sartre rozhodl od komunistické politiky odstoupit. Postavil se do pozice levicového intelektuála a jeho hlavním cílem byla jakási regenerace marxismu.

Na přelomu padesátých a šedesátých let se stává mluvčím intelektuální levice. V roce 1968 podpořil studenty v Paříži při občanských nepokojích.

Po roce 1972, kdy publikoval *Rodinný idiot* (L'Idiot de la famille), jeho činnost opadla, ale stále se vyjadřoval v rozhovorech a při psaní scénářů k filmům. Sartre poté oslepl a jeho stav se zhoršil. V roce 1980 zemřel na plicní edém.¹⁷

2.2 Existencialismus je humanismus

Jako stěžejním dílem pro tuto bakalářskou práci jsem si vybrala dílo *Existencialismus je humanismus* (L'Existentialisme est un humanisme). Je to Sartrova obhajoba existencialismu, kterou přednášel v klubu *Maintenant* v Paříži v roce 1945. Publikace vyšla v roce 1946. Toto dílo jsem si vybrala výhradně proto, jelikož je to dílo určené pro širokou veřejnost a je lehce pochopitelné i pro člověka, který se filosofií existence a filosofií celkově nezabývá. Díky tomu můžeme pochopit Sartrovo myšlenky a jeho postoj k filosofii existence bez jakékoli velké znalosti filosofického okruhu.

V době, kdy Sartre přednáší, jsou jeho myšlenky a postoje díky jeho divadelním hrám a románům celkem známé. Tématům, která nastínil právě v těchto hrách, se důkladněji věnuje v díle *Bytí a nicota* (1943). Dá se říci, že v této době se existencialismus stává módou. Stále více se pojem existencialismu dostává do povědomí lidí. Je to hlavně tím, že Sartrova přednáška a jeho tvrzení se dostala i do neoborné společnosti, a i laici dokázali jeho nauku pochopit. V *Bytí a nicotě* se věnuje podobným problémům, ale není to zcela stejně srozumitelné pro širokou veřejnost jako právě přednáška *Existencialismus je humanismus* a jeho divadelní hry. *Existencialismus je humanismus* je jakýsi pokus o populární výklad *Bytí a nicoty*.

Český překlad *Existencialismus je humanismus* vyšel v roce 2004. Součástí tohoto překladu je i část napsána Petrem Horákem, která se zaměřuje na detailnější okolnosti této přednášky. Sartre přednášku odprezentoval 29. října 1945 v Paříži. Sešlo se údajně až udivující počet lidí a místnost, kde se přednáška konala byla zcela zaplněná. To ukazovalo, jak Sartrovy myšlenky nabývaly na popularitě, i mezi maloměšťáky. Aspekty, které Sartre v přednášce vyzdvihoval, jako je např. odpovědnost, byla ale podle Horáka maloměšťákům cizí. Popularita této přednášky byla podle Horáka hlavně následkem mentality poválečné Francie a válečných událostí. Lidé se dokázali ztotožnit s náladou, která převládala v jeho dílech.

¹⁷ Srov. NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998, str. 49-58.

Společnost byla okradena o jakousi jistotu a důvěru a hledala tak ideologii, která by dokázala nahradit tu, co v té době převládala.¹⁸

V této přednášce se Sartre snažil obhájit a objasnit, co ve skutečnosti existencialismus znamená a jak on sám chápe tuto problematiku. Sartre uvádí, že „existencialismem rozumíme učení, které umožňuje lidský život a které navíc prohlašuje, že každá pravda a každý čin zahrnuje určité prostředí a určitou lidskou subjektivitu.“¹⁹

Přednáška začíná slovy: „Chtěl bych zde hájit existencialismus proti určitým výtkám, které byly proti němu vzneseny.“²⁰ Dále se věnuje právě těmto kritikám.

Marxisté kritizovali, že existencialismus vyzývá lidi ke kvietismu. To znamená, že lidé by měli raději nejednat, jelikož není žádné řešení. Lidé mají být pasivní, mají přijímat život takový, jaký je, bez jakéhokoli boje nebo snahy. Podle Sartra ale právě kvietismus pobízí k činům, který umožňuje člověku existovat. Vytýkalo se také, že „zdůrazňujeme lidskou hanebnost, že všude poukazujeme na to, co je špinavé, podezřelé, slizké a že zanedbáváme onu radost a krásu, světlou stránku lidské přirozenosti.“²¹ Zkrátka že existencialismus zdůrazňuje tu nehezkou stránku života a ona ošklivost je potom zpodobňována s existencialismem. I Janke ve své knize napsal, že na existencialismus se v současnosti dívá jako na „heroický pesimismus a tragicismus, jako na filosofii úzkosti a metafyziku ztroskotání, jako na absolutizaci konečnosti, přepětí subjektivismu a vzpouře vzdorované svobody a konečně jako na moderní magii a gnózi.“²²

Ke kritice ze strany katolíků se také vyjádřil. Kritizují, že když se odstraní Boží přikázání a víra v Boha jako taková, což je hlavní aspekt ateistického existencialismu, lidem zbude pouhá nevázanost a budou si dělat co chtějí a nikdo „vyšší“ je za to kritizovat nebude.

Sartre poté polemizuje, zdali to není tak, že kritikům spíše vadí existencialistický optimismus. Myslí optimismus v tom smyslu, že lidé mají možnost volby a sami se sebeurčují.

¹⁸ Srov. Petr Horák in SARTRE, Jean- Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 87-94.

¹⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 10.

²⁰ Tamtéž, str. 9.

²¹ Tamtéž, str. 9.

²² JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 7.

I když se Sartre snaží existencialismus ubránit, nebylo možné, aby filosofie existence byla schopna se těmto kritickým výtkám postavit. Nemá totiž charakter něčeho, co by umožňovalo zformulovat nauku nebo školu.

2.3 Existence předchází esenci

Nyní, když jsem stručně představila okolnosti vzniku knihy a její záměr, bych se chtěla zaměřit na její obsah, a hlavně na pojem úzkosti, který má zásadní roli v porozumění Sartrovy filosofie.

Jak už jsem zmínila výše, ateističtí existencialisté zastávají jedno stanovisko, které mají všichni společné navzdory všem rozdílům v porozumění filosofie existence. Je to teze, že *existence předchází esenci* (*L'existence précède l'essence*).

Sartre ve svém díle *Existencialismus je humanismus* tuto tezi rozebírá a snaží se jí široké veřejnosti co nejvíce přiblížit. Začíná tím, že pokud chceme něco vytvořit, například když řemeslník vyrábí nůž na papír, vybaví se nám nejprve koncept té dané věci. Vybaví se nám návod, jak danou věc vyrobit a také i jeho výrobní technika. Vždy předem víme, k čemu bude daná věc sloužit a jakým způsobem jí vyrobit. Sartre píše, že „...nelze předpokládat, že by někdo vyráběl nůž na papír, aniž by si byl vědom toho, k čemu bude tento předmět sloužit.“²³ Podstata nože na papír je jeho esence. Je to jeho celý koncept, návod a vlastnosti, které jsou determinovány. A proto jeho podstata předchází jeho existenci. Můžeme rozlišit 3 základní příčiny: řemeslník je působící příčina, představa nože je formální příčina a funkce nože je účelová příčina.²⁴

Pokud se na tuto problematiku podíváme z perspektivy křesťanů, můžeme si jakožto nejvyššího řemeslníka představit Boha stvořitele (*artisan supérieur*). Koncept člověka se nachází v Boží mysli a ten ho poté utváří podle návodu, výrobní techniky a definice, stejně jako u nože na papír. „Člověk jedinec takto uskutečňuje jistý koncept, který se nachází v božském rozumu.“²⁵ Bůh ví přesně, co tvoří a co z jeho výtvoru vznikne. Když přijmeme myšlenku Boha jako někoho, kdo je za vše zodpovědný, tak se k jsoucnu chová jako

²³ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 14.

²⁴ Srov. JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 105.

²⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 14.

řemeslník. Koncept Boha jako řemeslníka vzniká již u Platóna v jeho díle *Timaios*, kde líčí vznik světa.

Filosofové 18. století, kteří jsou ateisté, potlačují pojem Boha. Jsou jimi například Diderot, Kant nebo Voltaire. Jejich hlavní myšlenka je ale naopak, že esence předchází existenci. Je tomu tak, jelikož zastávají názor, že člověk má jakousi lidskou přirozenost. Tato přirozenost se nachází u každého člověka, je to univerzální koncept lidství. Je to to, co člověka dělá člověkem. Každý z nich má stejné základní kvality, bez rozdílu na původ nebo styl života. Tudíž tato podstata, tato esence, předchází existenci člověka. Sartrova filosofie se tak liší od ostatních ateistických existencialistů.

Podle Sartrovy filosofie Bůh neexistuje.²⁶ Není zde nikdo, kdo by nám určoval naši podstatu a vytvářel nás z nějakého konceptu. Musí zde být ale jedna bytost, u které existence předchází esenci. Bytost, u které existence předchází nějakému determinovanému konceptu. Touto bytostí je podle Sartra právě člověk. „Znamená to, že člověk nejprve existuje, setkává se se světem, vynořuje se v něm, a teprve potom sám sebe definuje.“²⁷

Ze začátku svého života člověk není ničím. Není nijak definovatelný. Bůh není, tudíž nám nedává žádnou lidskou přirozenost, kterou by pojal ve své mysli. Člověk si až poté určuje svůj obsah. Nerodíme se lidmi, ale stáváme si jimi. Janke říká: „Jen člověk se nachází v situaci, že má možnost otevřeného rozvrhu.“²⁸ Může být jakýkoli on sám chce, za koho se považuje a kým by v budoucnosti chtěl být. On sám se do budoucnosti určuje a je do určité budoucnosti vržen. „Člověk je jen takovým, jakým se učiní.“²⁹ Jen člověk existuje.

Člověka můžeme nazvat jakýmsi projektem. On sám se subjektivně vytváří. Není to tak, že by člověk „byl“ nebo „bude“. Člověk „je.“ Děje se nyní. Neustále se sebeutváří. Nejen, že utváří sebeprojekt, ale u utváří i své vlastní zákony. „Zákon je kladen činem, plane z činu.“³⁰

²⁶ Sartre se v jeho ateistickém existencialismu inspiroval hlavně Friedrichem Nietzsche. Smrtí Boha a známou formulací „Bůh je mrtev“ se zabývá Nietzsche v jeho díle *Radostná věda (1882)*. Pojem křesťanského Boha je pro Nietzscheho projevem slabosti a nemoci jedinců, kteří ztratili touhu po životě a vůli k moci, přijímají náboženství jako návod a novou vůli k životu. Vírou v posmrtný život zapomínají na jejich život současný a postrádají smysl pozemského života. Proto je podle Nietzscheho potřeba zrození „nadčlověka“, který vytvoří nové zákony a novou morálku.

²⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 15.

²⁸ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 107.

²⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 16.

³⁰ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 49.

To, že nejprve existujeme a až poté si vytváříme svůj vlastní smysl vede k tomu, že jsme za svůj život naprosto zodpovědní. Člověk má plnou zodpovědnost za svojí existenci, za to, kým je a kým se utváří. Člověk je sám sobě vůdcem, který má v rukou naprosto vše, co se týká jeho vlastního života. Není zde nikdo jiný než on sám, který by jeho život vedl. Člověk zakouší absolutní vrženost do života a do světa a je donucen se rozhodovat. Má život ve svých vlastních rukou a může s ním nakládat, jak uzná za vhodné. Jediným nepřítelem je i jen on sám sobě.

Člověk ale není zodpovědný jen sám za sebe, ale i za ostatní lidi. My sami utváříme svými činy jakýsi obraz člověka, který by měl být podle našeho soudu ideální. To, co děláme, by mělo mít hodnotu toho, co volíme, jelikož nikdy nebudeme my sami chtít volit zlo pro sebe. Tudíž vše, co děláme, by mělo být dobré pro všechny. Toto tvrzení je do jisté míry podobné Kantovo kategorickému imperativu. Ten zastává toto stanovisko: „Jednej jen podle té maximy (zásady), od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“³¹ Tento zákon platí pro každého člověka nezávisle na čemkoliv jiném, vždy a všude. Člověk tedy sám utváří nějakou obecnou definici člověka. Dá se říci, že jeho definice je souhrn činů a jednání. Zodpovědnost je tedy mnohem větší, jelikož nejde jen o nás jako jednotlivce, ale utváříme svým jednáním celé lidstvo. Dáváme mu jakousi definici. Sartre říká „volbou sebe sama volím člověka.“³²

³¹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha, 1990, str. 83.

³² SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 19.

3 ÚZKOST VE FILOSOFII J.P. SARTRA

3.1 Provázanost svobody a úzkosti

Jak už jsem zmínila výše, člověk je za svoji existenci zodpovědný. Člověk má břemeno absolutní zodpovědnosti (*responsabilité absolu*). Je na něm, jak sebe definuje a jak bude na tomto základě definovat lidstvo. Je tudíž naprosto svobodný. Svoboda je pojem, kterým se Sartre do hloubky zaobírá v souvislosti s lidskou existencí. Člověk je ke svobodě odsouzen, nemá na výběr. Neexistuje žádná vyšší instance, která by člověka kontrolovala, zadávala mu jeho osud, určovala, jak a proč se chovat anebo dávala nějaký smysl naší existence. Svoboda je úzce spojena s vědomím a Sartre někdy tyto termíny používá jako synonyma.

Janke ve své knize píše že, „...jsme do svobody vrženi a jsme ke svobodě odsouzeni.“³³ Je tomu tak, jelikož člověk se sám neutvořil, nevybral si žít, a i tak je donucen se svobodně rozhodovat a vést následky za své činy a každé jeho jednání má vliv na jeho vlastní život. Pojmu vrženosti se věnuje přednostně Martin Heidegger, od kterého se Sartre inspiruje. Náhoda nebo osud v životě člověka neexistuje. Svoboda proto umožňuje člověku vlastní svobodnou volbu. Člověk volí a rozhoduje se jen podle svého vlastního úsudku, který uzná za vhodný. I nečinnost je podle Sartra rozhodnutí. Člověk nemůže nevolit. Je „...odpovědný dokonce i za samotnou touhu uniknout před odpovědností.“³⁴ Pokud se svých rozhodnutí zřekne, i tak musí počítat s důsledky, které nastanou po tomto rozhodnutí nerozhodovat se. Jakákoliv volba, kterou ve svém životě provede, je čin, který určuje nás a naši budoucnost. My sami si svoji budoucnost tvoříme, není předem určena. Sartre zdůrazňuje, že jednání je neoddělitelné od lidské existence, tudíž pokud žijeme, neustále jednáme a dochází k tomu na základě svobodné volby. Na základě těchto voleb si tvořím obraz sebe sama a jsem za něj odpovědný.

Člověk se neustále nachází v nějaké situaci, ve které musí jednat. Jeho situace rozhoduje o možnostech, které se mu nabízí a nemá možnost se v nějaké situaci nenacházet. Člověk

³³ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 131.

³⁴ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofie, 1998, str. 111.

nemůže být od situace oddělen, protože situace ho vytváří a i naopak, on vytváří onu situaci. On dává situaci podstatu, definici tak, že v ní dělá rozhodnutí a volí. „Být v situaci znamená volit sám sebe v situaci.“³⁵ Jeho existence je v neustálém pohybu, jeho osobnost se neustále utváří každou jeho volbou. Jedincova jedinečnost se utváří ještě více v situacích mezních, jako jsou např. smrt, boj nebo bolest. Situacím a tím, že je člověk situován v prostoru se věnuje Karl Jaspers, kterým se budu zabývat v následujících kapitolách.

Člověk je svým vlastním sebeprojektem. Sám se vytváří, utváří si vlastní osobnost, což mu umožňuje právě jeho svoboda a nedeterminovanost. Je svobodnou bytostí s neomezenými možnostmi volby. Nemůže vinit nikoho jiného za to, jaký žije život nebo jaký je on sám. On sám je si projektem, který utváří a dává mu svojí esenci. Nezáleží na společnosti, ve které žije, na tradicích ani na jeho výchově. Jen on je za sebe zodpovědný a musí si uvědomovat důležitost jeho rozhodování.

Člověk takto nemá žádnou jistotu a nemůže na nic spoléhat. Nemůže spoléhat na rozhodnutí jiných lidí, jelikož i oni mají svobodnou volbu a záleží jen na nich, jak s ní naloží. Nemůže spoléhat ani sám na sebe, jelikož jeho svobodná volba mu nezajistí toužený výsledek. Nemá jistotu, že zvolil správně. Je před ním nespočet možností, kdy každá vede k jinému výsledku. Člověk bude neustále vystavován dalším volbám, u kterých bude stejně nejisté, kam ho zavedou. Člověka tak neustále provází nejistota. Jediná jistota je smrt. Když nastane smrt, člověk již nemusí svobodně jednat. Až tehdy nemáme možnost nic měnit ani o ničem rozhodovat. Černý říká, že „Právě teprve smrtí jsme naprosto, definitivně a nezměnitelně tím, co jsme, tj. čirou minulostí bez možnosti a svobody cokoliv změnit, jsme věci.“³⁶

Sartrovo pojetí svobody kritizoval M. Merleau-Ponty (1908-1961). Byl to Sartrův přítel a spolupracovník a společně se Sartrem studovali na École Normale Supérieure. Sdíleli spolu také fenomenologická východiska. Podle Merleau-Ponty je Sartrův pojem absolutní svobody prázdné. Svoboda a nesvoboda se nijak neliší, jelikož nesvoboda neexistuje.³⁷

³⁵ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofía, 1998, str. 112.

³⁶ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 37.

³⁷ Srov. NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofía, 1998, str. 116.

3.2 Úzkost

V minulé kapitole jsem popsala, jak je svoboda neodlučitelnou součástí existence člověka. Jeho svoboda ho provází na každém jeho kroku, kdy je nucen se svobodně rozhodnout, svobodně jednat a mít za své činy zodpovědnost. Svoboda je základní rys a umožňuje člověku rozmanitý výběr možností. Člověk je se svobodou pevně provázaný a není možnost nevolby. Tím, že je nedefinovatelný, ho nic neomezuje při jeho rozmachu existence a má možnost se sebeurčit. Bůh není a nedává nám žádnou předurčenou cestu. Právě tyto skutečnosti navozují člověku úzkost. Nyní bych se chtěla zaměřit právě na pojem úzkosti z pohledu filosofie J. P. Sartra.

Úzkost je neodmyslitelnou částí lidské existence, jelikož člověk je svobodnou bytostí s neomezenými možnostmi volby. Úzkost vzniká v momentech, kdy se člověk setká s nejistotou a rozhodnutím, které ho staví před otevřené možnosti. Tato nejistota plynoucí z volby a svobody způsobuje právě pocit úzkosti. Je to jakási reakce člověka na svoji vlastní svobodu. Sartre píše, že: „Existencialista rád prohlašuje, že člověk je úzkost.“³⁸

Podle Sartra úzkost vychází také právě z naší zodpovědnosti. Nejen zodpovědnosti za nás, za naše činy a jejich následky, ale zodpovědnosti za celý pojem člověka a lidství. Člověk je opuštěný, není Boha, který by naše jednání ospravedlňoval nebo nás nějakým způsobem naváděl cestou našim životem. Tím, že jsme na náš život sami, vzniká ona úzkost. Janke píše, že „...uvědomění si naší ničím nepodmíněné svobody je úzkost.“³⁹

Tímto se liší od Kierkegaarda, jelikož Sartre úzkost pojímá v ateistickém duchu, kdy Bůh neexistuje. Svoboda, kterou zakoušíme, je absolutní a člověk je jediný zákonodárce. Podle Kierkegaarda pravé svobody docílíme až poté co se necháme vést Bohem. Bůh nás dovede k osvobození, nekonečnosti a pravé svobodě. Onu úzkost musíme skrz naši víru překonat. Tím, že budeme úzkostnit, náš život bude naplněnější a hodnotnější. Pokud tuto úzkost budeme prožívat a vyrovnat se s ní, tím blíže budeme k nekonečnosti a budeme moct zakusit vyšší podobu existence. Jak Sartre, tak Kierkegaard pohlížejí na existenci člověka jako

³⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 19.

³⁹ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 115.

nehotovou, neutvořenou. Teprve jednáním se člověk může utvářet. Pro Sartra ale neexistuje žádný vrchol existence. Pro Kierkegaard je právě víra vrcholovým zakončením.

Člověk má oboustranný vztah k jeho svobodě. Může být rád, že tuto svobodu má, mít k ní pozitivní postoj. To, že má ale nespočet možností, to, že je opravdu absolutně svobodný, existuje neskutečná rozmanitost toho, kým bych se mohl stát, nastoluje ten negativní postoj k svobodě a nastává úzkost. Úzkost ze všech možností a z míry odpovědnosti, které máme. „Úzkost má své kořeny ve zkušenosti svobody, a ne v bytí. Je prožitkem, v němž si svobodu uvědomujeme, je vědomím svobody.“⁴⁰ Fakt svobody způsobuje úzkost, jelikož člověk má na svých bedrech tíhu celého světa.⁴¹ Této odpovědnosti se nemůžu ani na malý okamžik zbavit. Svoboda a odpovědnost mě bude provázet až do konce našeho života a stejně tak úzkost. Nemůžeme se z úzkosti vyvázat, a i pouhý pokus a touha o vyvázání je naše odpovědnost. Tento pokus nebo pasivita ve světě je také volbou.

Úzkostlivý člověk si je vědom svých mezí. Tyto meze jsou např. konečnost, nejistota a zodpovědnost za sebe sama. Z uvědomění těchto mezí, které nás neustále provází, vzniká úzkost.

Výše jsem se zmínila o kvietismu. Tato úzkost, kterou popisuje Sartre, může navozovat dojem, že ke kvietismu povede. Kvietismus je vzdání se jednání, kdy člověk radši jednat nebude, než aby nesl následky za svoje činy. Sartre se ale proti tomuto dojmu vymezuje. Říká, že tato úzkost právě naopak budí k jednání. Jde o úzkost, kterou zažívají všichni, kteří byli postaveni před nějakou zodpovědností. Sartre píše, že „...předpokladem je totiž to, že zvažují pluralitu možností, a že když si jednu z nich zvolí, uvědomují si, že má cenu jen proto, že si ji zvolili.“⁴²

3.3 Sebereflexe vědomí a úzkost

Sartre se také zabýval pojmem vědomí. Tvrdí, že vědomí vždy k něčemu směřuje a je k něčemu zaměřeno. Není to ale tak, že by vědomí nějaké věci přebíralo nebo by bylo možné,

⁴⁰ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofie, 1998, str. 97.

⁴¹ Srov. Tamtéž, str. 111.

⁴² SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 22.

aby věci vstupovaly do vědomí. Vědomí je „transparentní, dokonale průhledné a je ustavičným pohybem ven ze sebe“⁴³ Černý tvrdí, že podle Sartra můžeme na základě prozkoumání jednoho vědomí poznat všeobecné vědomí.⁴⁴ Sartre při zodpovídání otázek ohledně člověka vychází právě z vědomí. Podle něj je vědomí a svět propojen a je určitou jednotou. Znamená to, že vědomí je podmínkou světa a svět je podmínkou vědomí. Vědomí má schopnost sama sebe reflektovat. Dokáže vnímat okolní svět a je schopné uchopit sebe sama, díky čemu si dokáže po reflexi uvědomovat svět, který existuje ve vztahu k vědomí. Podstatu lidské existence je možné nahlédnout právě skrze vědomí. Vědomí je zaměřeno na svět a vnímá možnosti, které nám tento svět nabízí.

Sartre vychází z konceptu, že vědomí „je“. Vědomí zde musí být dříve, než jsem schopen vědomí reflektovat. Musí se již zde být a musí mé reflexi předcházet. Sartre toto vědomí nazývá jako „prereflektivním“. Sartre se snaží pojem vědomí rozšířit, kdy jeho základ vychází z Husserla. Původní vědomí nemá v sobě naše Já. To vzniká až s reflexí, kdy vědomí reflektuje samo sebe.

Pokud se nacházíme v nějaké nejběžnější situaci, nepřipouštíme si naši úzkost, jelikož naše vědomí ještě není reflektované. Je to ještě vědomím o světě, a ne vědomím o sobě. Až poté, co se vědomí zreflektuje, si uvědomuji své možnosti jako mojí existenciální volbu. Uvědomím si, že moje možnosti mají vliv na mojí existenci, na to, kdo jsem a kým se vytvářím. Tím vznikne úzkost. Vědomí si začne uvědomovat nekonečno možností jak jednat a jak se rozhodnout a úzkost je pak odpovědí vědomí na svoji svobodu. Vědomí upadne do nejistoty, která vyplývá z nekonečno možností, které nám ale nezaručí správný a tížený výsledek. Vědomí si nikdy nemůže být jisto, že jeho jednání ho dovede do toužených cílů, které si volí díky své absolutní svobodě. Sebereflexe je důležitým faktorem pro pocítění úzkosti. Úzkost vždy nastává v konkrétním vědomí a každý si jí v sobě vyvolává sám. Janke píše, že „V úzkosti se vědomí obrátilo na sebe samo a svou svobodu.“⁴⁵

Sartre také vysvětluje rozdíl mezi strachem a úzkostí. Strach je totiž zaměřen na něco konkrétního, co vychází z našeho světa. „Strach je strachem ze světa.“⁴⁶ Je něčím podmíněn, má nějakou příčinu a do našeho vědomí se dostává prostřednictvím podnětů z vnějšího světa. Může to být strach z nějaké situace, z předmětu nebo osoby.

⁴³ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofía, 1998, str. 90.

⁴⁴ Srov. ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 28.

⁴⁵ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 114.

⁴⁶ Tamtéž, str. 114.

Naproti tomu úzkost nepotřebuje žádné podněty k tomu, aby člověka svírala. Úzkost vzniká na základě uvědomění si své existence a své zodpovědnosti, své absolutní svobody a také opuštěnosti v tomto světě. Černý říká, že je to „...stav lidského sebeuvědomění.“⁴⁷ U úzkosti předmět absentuje a dá se říct, že úzkost pochází z ničeho. Je to jakási nejistota, nejistota budoucnosti a nejistota sebe samého, jelikož nikdy nevím, kam mě mé činy zavedou. Úzkost je negativním vztahem k Ničemu. Vzniká v našem vědomí. Jestliže se vědomí začne zaměřovat na sebe samo a sebereflektuje se, jedná se o úzkost. Naopak, jestliže vědomí se zaměřuje na předměty ve světě, jedná se o strach. Strach a úzkost jsou tedy dva pojmy, které jsou od sebe odlišné.⁴⁸

3.4 Neupřímnost

Jak už jsem psala výše, není možné, aby člověk nebyl svobodný. Svoboda je pro něj neohraničitelná, nemá žádné meze a je tudíž podle Sartra absolutní. Tím, že nemáme možnost být nesvobodní, zaniká tak i možnost nemít úzkost. Nelze mít jedno a zároveň nemít druhé. Svoboda a úzkost je dvojice, kterou nerozváže nic, než pouhá smrt. Někdo může říci, že úzkost nepocítuje, že je lhostejný ke své svobodě a nedělá mu žádné starosti. To Sartre odsuzuje a říká, že „...my ale tvrdíme, že svou úzkost zastírají, že před ní přechájí.“⁴⁹ To, že lidé jsou nebázlivý, to Sartre nazývá neupřímností. Lidé si nalhávají, že úzkost nepocítují, jelikož „...úzkost se projevuje i tehdy, když se zastírá.“⁵⁰ Naše zodpovědnost za sebe a za ostatní nás neustále provází, jelikož zakoušíme absolutní svobodu, kterou nemůžeme ignorovat.

Není tedy možné úzkost nepocítovat a nebýt přitom k sobě neupřímný. Novozámská k neupřímnosti dodává, že: „Neupřímnost nemá nic společného s vědomou lží. Vyskytuje se na prereflexivní úrovni, která pro Sartra tvoří jakýsi ekvivalent psychoanalytického nevědomí. Jistota, „upřímnosti“ se stává nemožnou a pokus o její dosažení Sartre označuje za formu „neupřímnosti“. Uniknout z tohoto stavu můžeme pouze obratem k autenticitě.“⁵¹

⁴⁷ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 36.

⁴⁸ Srov. SARTRE, Jean-Paul: *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 67-84.

⁴⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 19.

⁵⁰ Tamtéž, str. 20.

⁵¹ NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofie, 1998, str. 98.

Neautenticitou se věnuje Martin Heidegger v díle *Bytí a čas* (1927). Autenticita je podle Heideggera způsob bytí Dasein (lidská existence) v němž se Dasein vztahuje ke svým možnostem jakožto svým a přijímá svoji vrženost do světa jakožto svou. Člověk si uvědomuje svoji konečnost a svůj rozvrh života. Můj rozvrh se zakládá na tom, že mám své možnosti v nějakém časovém horizontu a můžu je uskutečnit vzhledem k tomu, že mě čeká smrt. Neautenticita spočívá v tom, že jsem neurčitý, neuvědomuji si, že směřuju ke smrti a jen si životem „proplouvám“. Vyhýbám se zodpovědnosti za své bytí a za své činy. Heidegger používá spojení „ono se“. Člověk neautentický toto slovní spojení používá jako např. „Ono se to stalo.“ Stalo se „ono“, nezavinil to on.⁵²

Úzkost tedy musíme brát jako bytostnou součást člověka, kdy si je sám sebe vědom. Úzkost vychází ze svobody, která je člověku dána od té doby, co je narozen. Má vlastní možnosti, jak se sebeurčit, jak bude jednat a jak naloží se svým životem. Je to reakce na zodpovědnost za své bytí a také na to, že jsme odpovědní za celý pojem lidství. Člověk si uvědomuje důsledky svého jednání. Svoboda je od lidského bytí neoddělitelná, a tudíž neoddělitelná je i sama úzkost. Člověk je svým sebeprojektem, kdy má touhu naplnit své cíle. Pronásleduje ho ale nejistota, která číhá za každým rozhodnutím. Sebeprojekt nemusí být naplněn, a to vytváří úzkost. Úzkost je ale také podmíněna sebereflexí vědomí, kdy se vědomí zaměřuje na sebe samo. Svoboda a úzkost nás provází až do konce našeho života a končí smrtí, kdy již nejsme člověkem.

Sartre motiv úzkosti rozebírá nejen ve svých filosofických dílech ale také ve své literární tvorbě. Nejznámější je dílo *Nevolnost* (1938), poté *Cesty ke svobodě* (1946), *Mouchy* (1943) a *Zed'* (1939). Tyto oba druhy se doplňují a jsou propojené. Hrdinové v Sartrovo románech a hrách si pokládají stejné filosofické otázky, které Sartre zodpovídá v jeho filosofických dílech.

⁵² Srov. HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 1996

4 ÚVOD DO FILOSOFIE KARLA JASPERSE

4.1 Život

Karl Jaspers se narodil roku 1883 v Oldenburku a zemřel v roce 1969 v Basileji. Byl to německý filosof a také lékař, specializující se na psychiatrii.

Jaspers měl problém uznávat autority, což mu ztěžovalo jeho studium na humanitním gymnáziu a na toto období nevzpomínal rád. Systém byl podle něj zastaralý, a tak celé jeho studium spíše protrpěl a považoval to za podřízení se zastaralým metodám a názorům. Jaspers podporoval spíše podnětné vytváření a formování mladého ducha a myšlení. Tento názor pak ovlivnilo i jeho akademickou kariéru, kdy při přednáškách pobízel studenty k samostatnému myšlení než k učení se filosofických doktrín.

Po ukončení studia na gymnáziu se rozhodl pod vlivem otce pro studium práv ve Freiburgu. Studium práv ale nedokončil a přestoupil na studium medicíny v Berlíně v roce 1902. Jeho lékařská specializace byla zaměřená na psychiatrii.

Od roku 1909 působil na univerzitě v Heidelbergu v psychiatrické léčebně. V roce 1913 sepsal obsáhlé dílo *Všeobecná psychopatologie* (1913). Ve stejném roce přeměroval svůj středobod zájmu na filosofii, jelikož přešel na filosofickou fakultu v Heidelbergu na obor psychologie. Jaspers se v roce přestupu na filosofickou fakultu začal zajímat o Kierkegaarda a našel v něm jeho spřízněného myslitele. Krátce poté se seznámil s Martinem Heideggerem a navázali spolu přátelství. Jeho přednášky na filosofické fakultě potom zpracoval do knihy jménem *Psychologie světových názorů* (1919), kde se věnuje mezním situacím. Toto dílo bylo později pokládáno za stavební kámen filosofie existence 20. století. Jaspersovo filosofická činnost je značně známá a dobře zmapována, zatímco jeho psychiatrická práce již tolik ne. Je zajímavé, že Karl Jaspers oproti psychologii neabsolvoval žádné filosofické vzdělání a své znalosti nabyl především samostudiem.

Rok 1932 byl pro Jasperse prolomový. Zveřejnil třísvazkové dílo *Filosofie* (1932). Svazky se nazývají „*Filosofická orientace ve světě*“, „*Projasnění existence*“ a „*Metafyzika*.“ V tomto díle se zabývá věčnými otázkami jako jsou: „Co je to bytí? Co mám se svou existencí dělat?“

Jak mám věřit v Boha?“ Ve stejném roce vyšlo i další Jaspersovo dílo „*Duchovní situace doby*“, ve kterém se věnuje situaci tehdejší doby.

V roce 1938 mu byla zakázána publikační činnost a také byl vyloučen z univerzity kvůli svým antifašistickým postojům. Znepřátelil si tak tehdejší režim a byl neustále nucen se rozvést s jeho ženou Gertrudou, která byla židovského původu. Manželé se pokoušeli emigrovat, ale snahy byly neúspěšné a hrozila jim deportace do koncentračního tábora, která byla naštěstí přerušena koncem války.

Jaspers poté dostal šanci opět přednášet. Byl však zatížen svým zdravotním stavem, proto odmítl tuto akademickou zodpovědnost. V roce 1946 i přes jeho akademickou nečinnost vydává významné dílo *Otázka viny*. Rok předtím vydává také s Adolfem Sternbergem vlastní časopis s názvem *Proměna*, kde publikovali i další významní myslitelé jako např. Hannah Arendt nebo Albert Camus. V roce 1946 vydává i dílo *Mezní situace*. Vydání knihy je spojené s poválečnou situací a morálními otázkami, které se týkaly války, viny a odpovědnosti. Jaspers v té době byl aktivním účastníkem německého filosofického a intelektuálního života a byl známý svými závazky k demokracii, humanismu a etice. Vzhledem k emocionálnímu a morálnímu náboji tématu a jeho historickému kontextu se kniha *Mezní situace* stala důležitým dílem jak v oblasti filosofie, tak i v diskusích o morální odpovědnosti, významu lidských práv a etických normách. Karl Jaspers vydal za celý svůj život 30 knih a získal i několik cen a uznání.

Byl považován za jednoho z nejdůležitějších představitelů existencialismu a německých filosofů 20 století.⁵³

4.2 Jaspersovo filosofie existence

Jaspers se na rozdíl od Heideggera považoval za představitele existencialismu a byl jedním z prvních představitelů. Jaspers chápal filosofii existence jako snahu porozumět podstatě lidské existence a způsobu, jakým jednotlivec nachází smysl ve svém životě. Jeho myšlení bylo silně ovlivněno existencialismem, avšak odlišoval se od existencialistických filosofů v tom, že nekladal důraz na existenciální angažovanost či autenticitu jako základní kritérium

⁵³ Srov. HAVELKA, Miloš. *Karl Jaspers. Život a dílo* in Karl Jaspers. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000, str. 20-37.

lidského života. Místo toho se Jaspers zaměřoval na možnosti transcendentálního poznání a uvědomění si hranic lidského myšlení a existence.

Jaspers čerpal ze širokého spektra zdrojů, včetně filosofie, náboženství a psychologie. Jeho práce byla ovlivněna myšlenkami Søreny Kierkegaarda, Friedricha Nietzscheho, Immanuela Kanta a dalších filosofů. Kromě toho se Jaspers zabýval i psychopatologií a existenčními otázkami v kontextu lidské psychiky, což mu poskytlo další perspektivu na problematiku existence.

Karl Jaspers byl silně ovlivněn Sørenem Kierkegaardem, zejména jeho myšlenkami týkajícími se lidské existence, víry a subjektivity. Inspirace je zřetelná v Jaspersově důrazu na individuální subjektivitu, svobodu a zodpovědnost jednotlivce za své činy a rozhodnutí. V jeho dílech inspiraci Kierkegaardem opakovaně přiznává, dokonce ho v některých dílech i cituje nebo interpretuje. V některých otázkách, hlavně těch křesťanských, se ale silně rozcházejí.⁵⁴

Podle Jasperse filosofie existence je „...myšlení, jež využívá veškerou věcnou znalost, ale věcnou znalost překračuje, je to myšlení, jímž by se člověk chtěl stát sebou samým. Toto myšlení nepoznává předměty, nýbrž osvětluje a zároveň vydobývá bytí toho, kdo tak myslí.“⁵⁵ Filosofie existence se nezabývá člověkem stejně jako antropologie, sociologie nebo psychologie, jelikož tyto vědy nám dávají jasné odpovědi na naše otázky. Kdyby tyto odpovědi znala, dala by se považovat za jednu z těchto vyjmenovaných věd. Filosofie existence „...vyjasňuje a rozhýbává, ale nefixuje.“⁵⁶ Filosofie nám nedává žádné ucelené poznatky. „Filosofické myšlení, na rozdíl od vědy, nemá ani charakter vzestupného procesu.“⁵⁷

Jaspers rozlišuje mezi existencí a pobýváním. Pobývání je protipól existence. V pobývání se člověk věnuje pouze běžným každodenním činnostem. Člověk tak nepoznává to, co jej přesahuje a může se označovat jako pouhá součást masy. Masa se podle Jasperse vyznačuje právě pouhým pobýváním bez existence. Existenci lze objevovat právě za těmito každodenními činnostmi. Jde pouze o snahu o poznávání a pochopení našeho světa kolem nás. Existenci lze však velice těžce vysvětlovat, jelikož existence je každému individuální.

⁵⁴ Srov. MAREK, Jakub. Stesk po domově a mezní situace: K Jaspersově rané recepci díla S. Kierkegaarda. *Reflexe: Filosofický časopis*. 2024, roč. 2023, č. 65, s. 5-22.

⁵⁵ JASPERS, Karl. *Duchovní situace doby*. Praha: Academia, 2008, str. 152.

⁵⁶ Tamtéž, str. 153.

⁵⁷ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, str. 9.

Tudíž teprve když člověk překročí své pobývání, má možnost přiblížit se k bytí. Člověk si musí v tomto procesu projít sebeuvědoměním. „V chápání svého pobývání spěje přece k bytí.“⁵⁸

Člověk tedy může svůj život žít dvěma způsoby. Buďto může člověk „pouze žít“, kdy prožívá každodenní činnosti, ale zapomíná na svůj časový rozvrh, a tedy i na smrt. Zapomíná na to, že život je konečný a nepřipouští si tuto konečnost, jako by byla smrt nepřítomna a nebyla součástí jeho života. Druhý způsob života je ten, kdy člověk opravdu „existuje“. V tomto stavu si člověk uvědomuje svoji konečnost a svůj rozvrh a omezené bytí v čase. Člověk ví, že žije pouze omezený čas, a tak se svým životem nakládá podle této skutečnosti. Smrt mohu chápat jako určité završení svého plně a skutečně žitého života. Tato Jaspersova teorie je velmi podobná teorii M. Heideggera, o které jsem se zmiňovala výše. Jedná se o neautenticitu a jak život prožívá člověk autentický a neautentický.

4.3 Svoboda a jednání

Svobodné jednání je pro Jasperse synonymem k existenci, stejně jako u Sartra. Člověk se rozhoduje sám za sebe a bere zodpovědnost za své činy. „Své svobody jsme si vědomi, poznáváme-li nároky na nás kladené. Záleží jen na nás, zda jim dostojíme, anebo zda se jim vyhne.“⁵⁹ Kdyby se o člověku přemýšlelo jako o nesvobodném, nebo by byla člověku odírána svoboda, byl by mu odepírán i Bůh, jelikož člověk je k Bohu bytostně vztažen. Podle Jasperse se člověk nestvořil sám, ale právě Bůh. I tak se ale sami rozhodujeme. „Rozhodujeme-li se svobodně a uchopujeme-li svůj život naplnění smyslem, pak si uvědomujeme, že za sebe nevděčíme sobě.“⁶⁰ Pokud si jedinec svoji svobodu uvědomuje, tím více je spojen s transcendencí, tedy Bohem. „Čím víc je člověk autenticky svobodný, o to víc je si jist Bohem.“⁶¹

Když se rozhodujeme skrze naši svobodu, cítíme, že nejsme svobodni sami sebou, ale že jsme si vlastní svobodě darováni. Člověk neví čím, ale je si darován transcendencí. Jaspers píše, že „...tak jako jsme sebe sama nestvořili, tak tato svoboda nepochází z nás samotných, nýbrž je nám darována, a to ve vrcholných okamžicích darována tak, že toto svobodné bytí

⁵⁸ JASPERS, Karl. *Filosofická víra*. Praha: OIKOYMENH, 1994, str. 46.

⁵⁹ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, str. 46.

⁶⁰ Tamtéž, str. 47.

⁶¹ Tamtéž, str. 47.

a svobodné jednání je spojeno s vědomím zcela jiné nutnosti.“⁶² Když pocítíme tuto závislost na transcenci, staneme se nezávislími na světě a nepodléháme jeho vlivům. „Neboť jakožto existence jsem teprve tím, že vím, že jsem sám sobě transcencí darován. Nejsem totiž pouze sám sebou ze svého rozhodnutí, ale bytí, které je skrze mne, je bytím, které mi je v mé svobodě darováno.“⁶³

Svobodu zakoušíme i při rozhodování o svém bytí a nebytí. Člověk může rozhodnout o své smrti, a to je také zdrojem úzkosti. Stále před ním stojí tato možnost nebytí na rozdíl od možnosti narodit se. O svém zrození člověk nerozhoduje.

Existence je podle Jaspersa podmíněna jednáním. Člověk musí jednat, aby jeho existenci naplnil a život prožil. Jednání považuje za jakousi povinnost člověka. Uznává, že jednání může mít jak pozitivní, tak i negativní důsledky, je však potřeba, aby člověk jednal a konal a utvářel tak sám sebe svojí existencí. „Pročež „existence“ podle Jaspersa označuje takové Já (Selbst), které se vztahuje ke svým možnostem, a prosvětlení existence je takový proces, který jednotlivci ukazuje jeho původní možnosti, možnosti jeho „svébytí“ a apeluje, aby je jednotlivec svým jednáním uskutečnil.“⁶⁴ Naše jednání je svobodné, a tak člověk stojí před nespočtem možností. Stále jsme stavěni před rozhodování a před zodpovědnost. Člověk tak vytváří jak sám sebe, tak i situace kolem něho.

4.4 Transcendence

Jaspers byl teistický existencialista. Věřil v Boha a náboženství se ve své filosofii také věnoval. Svůj pohled na víru zpracoval v souboru svých přednášek pod názvem *Filosofická víra* (1947), kde zpracoval pojem filosofické víry a její odlišení od víry ve zjevení. Nevyhýbal se přímo slovu „Bůh“, ale používal spíše slovo „transcendence“. Za transcenci není považován pouze Bůh, ale také vše, co je božské a co je s Bohem spojeno. Koncept transcendence tvoří jádro Jaspersova filosofické víry. Jaspers také mluví o šifrách, které mají k člověku promlouvat. Těmito šiframi Jaspers rozumí nějaké události a okamžiky, kdy může člověk transcenci pochopit. „Jedná se tu sice znovu o obrazy, o představ, avšak takové, jimiž poukazujeme k transcenci. Nazýváme je šiframi.“⁶⁵ Transcenci člověk

⁶² JASPERS, K. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000, str. 79.

⁶³ HEJDÁNEK, Ladislav. *Jaspersovo pojetí víry*. Online. *Reflexe: Filosofický časopis*. 2024, č. 65, s. 131-138. Dostupné z: <https://reflexe.flu.cas.cz/archiv/reflexe-65/>. [cit. 2024-04-22].

⁶⁴ JASPERS, K. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000, str. 17.

⁶⁵ Tamtéž, str. 60.

nemůže jen tak uchopit nebo ji poznat, ale může jí cítit a tušit, že je nablízku. Poté tu pro nás jsou právě šifry. Díky šifrám může existence zakusit to, co ji přesahuje.⁶⁶ Transcendence není samotná šifra, ale pomáhá nám se dostat do kontaktu s transcendencí. Prostřednictvím transcendence také můžu poznat svoji svobodu.

Náboženství může podle Jasperse na rozdíl od filosofie dát člověku zkušenost transcendence. Filosofie by se měla náboženstvím zabývat, jelikož filosofie a náboženství se vzájemně doplňují a potřebují se navzájem. Jaspers píše, že „Náboženství, aby zůstalo pravdivým, potřebuje svědomí filosofie. A filosofie, aby si uchovala obsah, vyžaduje substanci náboženství.“⁶⁷ Transcendence nám ale není přístupná jen tak. Není nám dána přímo a Jaspers odmítá koncept zjevení. „Podle Jasperse však je transcendence i nekonečnou snahou ne pouze o stále další bytí, ale také o stále vyšší bytí, člověk jí tíhne i mimo sebe, nad sebe. Tak i onak, u Heideggera, Sartra i Jasperse, transcendence se děje vždy uvnitř tohoto světa, nemění jej a nemůže: není, kam odtud mířit.“⁶⁸ „Existence a transcendence jsou tak stvrzeny nejen jako nejzákladnější předměty Jaspersova filosofického zájmu a neustále obnovované pohyby jeho myšlení, ale jejich vztah je také záležitostí nanejvýš osobní: musí být žity a prožívány.“⁶⁹

4.5 Mezní situace

4.5.1 Situace

Situaci popisuje Jaspers ve svém díle *Mezní situace* jako prostorově uspořádaný systém. Pro naše pobývání to může znamenat nějaké hrací pole, tudíž nás nějakým způsobem omezují. Buďto pro naše pobývání může být výhodou, ale také může daná situace znamenat mez. Určitou situaci ovlivňuje velké množství činitelů a faktorů, a to může být pro nás jak psychicky, tak fyzicky náročné, jelikož si člověk nemůže být nikdy jist, v jaké situaci se objeví. Situace rozlišujeme mezi typické a obecné a poté na historicky určité a jedinečné.

⁶⁶ JASPERS, K. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000, str. 33.

⁶⁷ Tamtéž, str. 18.

⁶⁸ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 55.

⁶⁹ Tamtéž, str. 55.

Typickým znakem situací je to, že se neustále proměňují. Jednu chvíli existují a za okamžik již existovat nemusí. Tím, že se proměňují, nemusím situace brát jako absolutní danost. Situaci si můžu i sám přivodit. V situacích můžu být buďto aktivním zúčastněným anebo pasivním zúčastněným. Pokud budu aktivním, budu situaci znát ve větším rozsahu a dokážu reagovat na následné důsledky dané situace. Jako pasivní pozorovatel nemůžu poznat příčiny a důsledky dané situace, jelikož na ní nenahlížím dostatečně důsledně.

Situace dokáže člověk proměnit svým jednáním, ať už je jakéhokoli typu. Je důležité zmínit, že nenavozujeme přímo cíl situace, ale pouze navodíme danou situaci, která ke chtěnému cíli může směřovat. „V situacích jsme vždy. Situace se proměňují, příležitosti vyvstávají. Propaseme-li je, již se nevrátí.“⁷⁰

Ze situace nikdy nemůžu vyjít. Vždy akorát vstoupím do další, jiné situace. V životě není chvíle, kdy bychom se nenacházeli v situaci. Jsem zodpovědný za jednání, které v situaci činím, jelikož z toho vyjde další situace, ve které se ocitnu, jelikož ze sebe situace navzájem vycházejí, jsou spojeny a navazují na sebe. „Situace jsou spojeny vzájemnou souvislostí, jestliže ze sebe navzájem vycházejí.“⁷¹

4.5.2 Mezní situace

Podle Jasperse existují i situace, které se ale nemění. Dokážou jen nabývat různých podob, jinak jsou pro naše pobývání definitivní. Tyto situace nazývá Jaspers situacemi mezními. Popisuje je jako situace kdy: „...nemohu žít bez boje a bez utrpení, nevyhnutelně na sebe беру vinu, musím zemřít“.⁷² Tyto situace nemůžeme nijak přeskočit nebo z nich uniknout. Jsou jako zeď, na niž narážíme, na niž ztroskotáváme.⁷³ Ovlivňují náš život a brání nám v něm obvykle pokračovat. Tyto situace nejsme schopni si vysvětlit, ale můžeme být schopni si je alespoň objasnit.

Mez můžeme považovat za jakousi hranici, za kterou naše vědomí nedokáže vkročit. Není schopno se této hranici ani přiblížit. Vědomí tyto mezní situace tedy bere pouze objektivně

⁷⁰ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, str. 16.

⁷¹ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 9.

⁷² Tamtéž, str. 10.

⁷³ Srov. Tamtéž, str. 10.

a nedokáže je plně vstřebat. Buďto je ignoruje anebo se na ně snaží zapomínat. Tyto situace nás poté dokážou vyvést z míry nebo nás mást. „Mezní situace patří k existenci stejně jako situace k vědomí setrvávajícímu v imanenci.“⁷⁴

Jelikož se mezním situacím dá vyhnout pouze tak, že před nimi budeme utíkat a zavírat oči, jednou musí nastat situace, kdy se mezním situacím nebude dát vyhnout. Tím, že do ní vstoupíme se stáváme „existencí, která je v nás možná“⁷⁵

Jaspers hovoří o 3 fázích skoku, kdy se stáváme existencí skrze mezní situace. Tím, že se většinu času nacházíme ve spěchu, život neprožíváme naplno a čas nepřetržitě utíká. Dá se říci, že žijeme, ale spíše nahlížíme na náš život z vnějšku. Ke svému pobývání se poté chováme jako k něčemu cizímu, co není naše. Tato skutečnost má za důsledek to, že své bytí zakoušíme v osamělosti. Osamělost zakoušíme v každé situaci. Poté přichází naše vědění, které nám je bezmeznou oporou. Ve vědění jsme si jisti svým bytím, atak se naše bytí stává vůlí pro vědění. Osamělost ale není definitivní. Umožňuje nám se připravit na mezní situace. Naše bytí hledá cestu z vně světa. Tuto skutečnost můžeme považovat za první fázi skoku, kdy naše bytí začíná uvažovat o světě filosoficky.

Druhý skok nazývá Jaspers jako „prosvětlování“, což znamená, že člověk si dokáže filosoficky promýšlet mezní situaci. Předtím je naše vědomí bralo jako něco cizího. Už se k této situaci nestaví jako obvykle, ale bere jí jako součást našeho bytí.

Ve třetí fázi se naše existence stává skutečnou. Dokázala překonat mezní situaci, a tak naše existence nabírá vyšší skutečnosti. Jsme obohaceni o tuto zkušenost a nyní dokážu na situace reagovat jinak. „Na mezní situace reagujeme buď tím, že si je zastíráme, nebo tím, že je skutečně uchopíme v zoufalství a v opětném sebenalezení: stáváme se sami sebou v proměně svého vědomí bytí.“⁷⁶

Tyto skoky se navzájem podněcují a navazují na sebe. „Pouze ten, kdo byl absolutně sám, se může stát existencí.“⁷⁷

Mezní situací Jaspers rozumí i to, že se neustále v nějaké situaci nacházíme. Mám nějaké určité postavení ve společnosti, jsem muž nebo žena. V této mezní situaci ale máme svobodu. Nastává neurčitá budoucnost, kterou ovlivňujeme my sami a zažíváme kvůli tomu neklid. Tato mezní situace nás dovádí k vědomí dějinnosti, kterou spojuje s celkovou existencí.

⁷⁴ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 10.

⁷⁵ Tamtéž, str. 11.

⁷⁶ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, str. 17.

⁷⁷ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 17.

Poté nastávají ale jednotlivé mezní situace jako jsou smrt, utrpení, boj a vina. Tyto mezní situace se týkají obecně každého, ale zároveň je každý jedinec zakouší v rámci své vlastní dějinnosti. „Cesta našeho zpřítomňování mezních situací tedy vede od určité a konečné dějinnosti existence přes jednotlivé mezní situace až k neurčité a absolutní dějinnosti, jak ji lze pocítit v universální mezní situaci veškerého pobývání.“⁷⁸

4.5.3 Smrt

Jaspers obecně smrt samu o sobě nepovažuje za mezní situaci. Například zvířata, která netuší, že je čeká smrt, nemohou považovat smrt za mezní situaci, jelikož neovlivňuje jejich bytí. Člověku také smrt nemusí dělat starosti, jelikož si je vědom svého rozvrhu a má vlastní dějinné vědění. Pokud jsem „pouze žijící“, nedokážu pochopit smrt jako nutnou pro naši existenci. Trápí mě, pokud přijdu o svého milovaného a hledím pouze na to, aby vydrželo to, co má pro mne nějakou cenu. Pro „existování“ je ale potřeba, abychom smrt přijali jako danou. „Pobývání je vyjevováním existence, která je v něm možná.“⁷⁹ Toto „mizení“, jak smrt nazývá Jaspers, je esenciální pro mou existenci a je něčím, co k ní absolutně patří. Jaspers rozlišuje mezi mou vlastní smrtí nebo smrtí bližního.

Smrt bližního je situací, kdy jsem zůstal sám já a i umírající, jelikož jsem nechal blízkou osobu umírat samotnou. Z obou pohledů je tato situace stejně osamocující. Prožití smrti bližního nám způsobuje bolest a utrpení, ale díky věrnosti k našemu mrtvému bližnímu můžeme najít část skutečného bytí. „Je-li smrt druhého existenciálním otřesem, a nikoli jen objektivním procesem provázeným partikulárními hnutími mysli a zájmy, pak existence prostřednictvím smrti zdomácněla v transcendenci: To, co je zničeno smrtí, je vyjevování, nikoli samo bytí.“⁸⁰

Za rozhodující mezní situaci Jaspers považuje svou vlastní smrt. Nelze s ní mít ale žádnou zkušenost, pouze můžeme pociťovat stavy, které se s ní vážou, jako je strach, bolest nebo úzkost. Před smrtí spočineme bezmocní a není možnost navrátit nás zpět. Nemáme možnost nic změnit ani zvrátit. Poté už jen nihilisticky zoufám a smrt přestává být mezní situací, ale pouze zoufalstvím a naše existence upadá.

⁷⁸ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 22.

⁷⁹ Tamtéž, str. 41.

⁸⁰ Tamtéž, str. 45.

Člověk se může setkat i s mezní situací, proti které musí bojovat. Poté se musí potýkat s tím spojenými emocemi, jako je úzkost, starost nebo žárlivost. Díky těmto emocím můžeme nalézt sami sebe, ale také nás mohou negativně ovlivnit a ovládnout.

Podle Jasperse je smrt jakési dovršení a je podstatou našeho bytí. Vše, co v životě dovršíme, je mrtvé. Dokonalým stavem Jaspers rozumí smrt. Musí být ale přijata jako ono dovršení, jelikož to je její celý smysl.

Neexistuje žádný správný přístup ke smrti, jelikož smrt se stále proměňuje s tím, jak se proměňuje člověk. Tím, jak jednáme a jak se mění naše vnímání světa se mění i smrt, a i náš postoj ke smrti. Jednou může být našim přítelem a pak zase nepřítelem.⁸¹

Smrti se tedy bojíme z těchto dvou důvodů: „kvůli pobývání, které vlastně není, a kvůli radikálnímu nebytí“⁸²

4.5.4 Utrpení

Utrpení má podle Jasperse mnoho podob. Patří do toho tělesné bolesti nebo nemoci, ale také duševní nemoci a stárnutí. Za každým tímto utrpením podle Jasperse stojí smrt. Utrpení také značně omezuje naše pobývání a náš požitek z něho.

Stejně jako u smrti, pokud moje utrpení neberu jako něco, čím se trápím nebo to ovlivňuje náš život a je možnost se mu vyhnout, není to považováno za mezní situaci. Beru utrpení jako jednotlivá a nutně to nepatří k mému pobývání. Lze proti tomu ale bojovat jen v případě, když je mé utrpení odstranitelné. Tato situace je častá v našem životě a dá se považovat za podmínku lidského pobývání.

Nastávají dva postoje k utrpení. Člověk může buď proti onomu utrpení bojovat, jelikož si je jist, že je schopen utrpení odstranit. Druhý postoj je pasivní, kdy se člověk utrpení vyhýbá a předstírá, že neexistuje. Člověk může i nacházet vinu v druhém člověku anebo se člověku s utrpením vyhýbat, aby to jeho samotného neovlivňovalo. Stává se pak otupělým, sobeckým člověkem.

⁸¹ Srov. JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 58.

⁸² Tamtéž, str. 54.

Pokud je utrpení mezní situací, je neodvratitelné. Své utrpení beru jako fakt, jako něco, co mi patří a co je část podstaty člověka a trpím. Proti utrpení můžu stále bojovat, ale už jako s něčím, co je mé. Jaspers tvrdí, že bez utrpení není náš život naplněný. Pokud zažíváme pouze štěstí a radost, neprožíváme život jako celek. Bez utrpení nemá náš život smysl. Je důležité si uvědomit, že pokud nezažívám pády a utrpení, nebudu nikdy schopen skutečně a upřímně ocenit pocit štěstí.⁸³

4.5.5. Vina

„Každé jednání má následky ve světě, o nichž jednající nevěděl.“⁸⁴ Takto začíná kapitola o vině. V této kapitole Jaspers popisuje, jak se člověk může vypořádávat s pocitem viny. Každý člověk má strach z následků, které nastanou po tom, co bude jednat. Tím, že aktivně žiji, zabírám místo v onom světě druhým. To, že pracuji, beru práci ostatním lidem. Člověk tak nese vinu za to, jak žijí ostatní lidé. Bojí se následků tohoto jednání, a tak je zde možnost nejednat a nebýt ve světě aktivní. Nejednání je ale také jednání, které má své následky. „Důsledně a absolutně dodržované nejednání by nutně vedlo k rychlému zániku, bylo by formou sebevraždy.“⁸⁵ Tudiž jak jednání, tak nejednání má své následky a v obou případech za ně nesu vinu.

V této mezní situaci jsme tedy zodpovědní a musíme nést následky za své činy. Tomuto tlaku se ale můžeme vyhnout tak, že onu mezní situaci nebudu vnímat jako mezní. Člověk si může pomyslet, že je vše jedno, jelikož vině se nevyhnu a není to má vina. Přestanou ho trápit následky jeho jednání. Mezní situaci může tedy odstranit buďto tím, že vinu považuji za něco, čemu je možno se vyhnout, anebo si viny nejsem vůbec vědom.⁸⁶

Dále autor popisuje v knize další mezní situaci s názvem *Boj*.

⁸³ Srov. JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 59-65.

⁸⁴ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 88.

⁸⁵ Tamtéž, str. 90.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, 88-93.

5 ÚZKOST VE FILOSOFII KARLA JASPERSE

Pojem úzkosti a její role v lidském životě je jedním z hlavních témat v Jaspersově filosofických úvahách o lidské existenci a transcendentální zkušenosti. Celkově lze říct, že úzkost je pro Jasperse klíčovým tématem v jeho filosofických a psychiatrických dílech a zkoumá ji jako základní aspekt lidského bytí a zkušenosti.

Pro svojí bakalářskou práci jsem si zvolila jako stěžejní dílo právě *Mezní situace*, kde Jaspers popisuje úzkost, která nastává z mezních situací, které člověk v průběhu života zakouší. Karl Jaspers se věnuje úzkosti ale i v několika jeho dalších dílech. Jedním z nejznámějších a nejvlivnějších textů, ve kterém se zabývá úzkostí, je jeho kniha *Psychopatologie*, která byla publikována v roce 1913. V této knize Jaspers zkoumá různé formy psychických poruch, včetně úzkosti, a snaží se je pochopit a klasifikovat.

Dalším důležitým dílem, ve kterém se Jaspers věnuje úzkosti, je jeho kniha *Existenzphilosophie*, publikovaná v roce 1938. V tomto díle se zabývá otázkou lidské existence, svobody, smyslu a úzkosti jakožto základním fenoménem lidského bytí.

5.1 Dvojitá úzkost

Jaspers rozlišuje dvojitou úzkost člověka. Existuje úzkost před vitálním nebytím a úzkost z existenciálního nebytí. Tyto dvě úzkosti se navzájem liší. Úzkost před vitálním nebytím můžeme považovat za „běžnou“ úzkost. Tu Jaspers nazývá jako úzkost před nebytím a ta vychází ze strachu ze smrti jako takové. Člověk se při této úzkosti bojí o ztrátu sebe sama a o svou existenci. Existenciální úzkost pochází z obavy z existenciální nicoty. Také to mohou být obavy z jisté možnosti ztráty víry v transcenci nebo víry v posmrtné existenci. Pouze při zkušenosti nicoty, která nastává ve stavu úzkosti, si můžu být jist, že mám jistotu pravé existence. Pouze existence zažívá úzkost z existenciálního nebytí a tato úzkost nabývá jiné kvality než úzkost z vitálního nebytí tu. Pro Jasperse je důležité rozlišovat mezi těmito dvěma typy úzkosti, aby lépe porozuměl lidské existenci a zkušenosti. Je důležité si uvědomit, že existenciální úzkost není patologií nebo poruchou, ale je to normální a přirozený pocit, který provází lidskou existenci.

„Jedině jistota, která naplňuje existenciální úzkost, může relativizovat úzkost pobývání.“⁸⁷ Díky této jistotě můžeme nabýt klidu a smíření před smrtí a zastaví naši žádostivost po životě. Pokud tato jistota nenastane, ovládne nás úzkost. Tato úzkost vyústí v naprosté zoufalství a k propadnutí se v nicotě. „Dychtivost po životě relativizuje existenciální úzkost, ničí existenci a vyvolává bezradnou úzkost ze smrti.“⁸⁸

Před touto existenciální úzkostí nelze utéct, ani se jí zbavit naším věděním. Dá se ale zastavit „...pouze v okamžité přítomnosti existenciální skutečnosti“⁸⁹ Znamená, to, že člověk se postaví smrti do tváře, bude jí považovat za součást naší existence bude si vědom svého bytí vyjevovaného v čase.

V existenciální pravdivosti ale neustále přetrvává podvojnost úzkosti. Na jedné straně člověk zakouší úzkost ze smrti a z chuti k životu a na druhé straně úzkost z touhy po jistotě. Pouze při připravenosti na smrt a při klidném postoji ke smrti je možno pociťovat oba tyto pocity. Jaspers píše, že je potřeba stále mít strach ze smrti a také stále nalézat existenciální jistotu. Jen tak se prohlubuje naše existence, pokud stojíme tváří tvář smrti a můžeme se tak ujistit sami o sobě.

Ten, kdo nepociťuje zoufalství při ztrátě svého bližního a i ten, co se v zoufalství topí, ztrácí svojí existenci. „Pouze tomu, kdo zakusil zoufalství, je darována jistota bytí.“⁹⁰

5.2 Životní úzkost

Karl Jaspers se věnuje úzkosti i v díle *Duchovní situace doby*. Zde Jaspers popisuje ničení našeho lidského světa pobývání, kdy masový řád vytváří univerzální aparát pobývání. Člověk zde nežije jako jednotlivec, ale jako někdo, kdo se vždy k něčemu váže. Buďto jsem rodina v domě, přítel nebo člen národa. Jsem tedy odpovědný jak za sebe, tak i za své okolí a za své blízké a také za svoji i jejich budoucnost. Jaspers píše o tom, jak jsme ovlivněni tímto masovým vědomím. Podle něj je člověk něco, co vychází z doby a její dějinnosti. Člověk je v podstatě onou dobou, ze které nemá možnost vystoupit. Jaspers popisuje problém doby, kdy je člověk lapen ve světě, který stojí na technice a ekonomice a přirovnává to k prázdnotě. Tuto prázdnotu vytvořil člověk právě pokrokem techniky, ekonomiky a vědy.

⁸⁷ JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016, str. 52.

⁸⁸ Tamtéž, str. 52.

⁸⁹ Tamtéž, str. 53.

⁹⁰ Tamtéž, str. 54.

Tato životní úzkost člověka popadá tehdy, když si uvědomuje svoji nejistou budoucnost. „Životní úzkost, jaká snad nikdy nebyla, je nepříjemným průvodcem moderního člověka.“ Člověk má úzkost jak z jeho vitálního vlastního pobývání a také úzkost o své bytí sebou.⁹¹

Úzkost je všudypřítomná. Prohlubuje v nás nejistotu a starosti. V této době zatížené nátlakem ekonomiky je nutné, aby člověk podával nejvyšší pracovní výkon, aby dokázal obstát jako pobývání. Člověk se tak bojí, aby byl schopen sám sebe uživit, i přes pomoc sociální péče nebo pojištění.

Stále více se umocňuje pocit vitální nejistoty. Člověk přestává duševně zvládat jeho pobývání, je pro něj nesnesitelné, a tak člověk upadá do úzkosti. Bojí se že „... zanikneme jako ztracený bod v prázdném prostoru, neboť všechny lidské vztahy se zdají platit jen na čas.“⁹² Člověk nemůže na nikoho spoléhat a nesmí se na nikoho absolutně vázat. Má strach z opuštěnosti, a to člověka nahání do pocitů úzkosti. „Pobývání vůbec se nezdá ničím jiným než úzkostí.“⁹³ Nabízejí se zde poté instituce, které nám mohou s touto nemocí pomoci nebo se alespoň dokázali uklidnit. Nelze ale odstranit úzkost, kterou pociťuje každé jednotlivé pobývání, které usiluje o své setrvání. „Tato úzkost je spoutána jen úzkostí existence o své bytí sebou, která ji povznáší k náboženskému či filosofickému vzepětí.“⁹⁴

Jaspers tedy rozlišuje více druhů úzkosti, které se ale dají určitými způsoby překonat. Úzkost můžeme zrušit uvědoměním si, že smrt je součástí běžného života a čeká každého z nás. Člověk s musí uvědomit svou nesmrtelnost a nakládat se svým životem v rámci jeho časového rozvrhu. Úzkost je také podle Jasperse spojena s konfrontací s mezními situacemi, které ve svém životě zakoušíme. Překonání této úzkosti je možné dosažením transcendentální zkušenosti a hledání většího smyslu naší existence.

⁹¹ Srov. JASPERS, Karl. *Duchovní situace doby*. Praha: Academia, 2008, str. 69.

⁹² Tamtéž, str. 69.

⁹³ Tamtéž, str. 70.

⁹⁴ Tamtéž, str. 70.

6 POROVNÁNÍ SARTRA A JASPERSE

V předchozích kapitolách jsem popsala, jak Jaspers a Sartre pojímají nejen pojem úzkosti, ale i ostatní pojmy, které k úzkosti nezbytně patří. Jsou to pojmy jako svoboda, jednání nebo zodpovědnost. Přestože oba filosofové měli své vlastní unikátní myšlenky a přístupy, existují mezi nimi určité souvislosti a paralely. V následující kapitole bych chtěla porovnat myšlenky obou filosofů a ukázat, v čem se rozcházel a v čem naopak nacházíme souvislosti.

Jak Sartre, tak Jaspers žili ve dvacátém století. Jaspers žil i ve stoletím devatenáctém, tudíž jejich kariéra se rozvinula hlavně v období obou světových válek, a i po nich. Jejich myšlenky byly ovlivněny válkou a celkovým naladěním doby a jejím dopadem na evropskou kulturu a politiku. Oba filosofové se aktivně vyjadřovali k politickým otázkám a k tehdy současnému režimu. Jaspers byl silným kritikem totalitních režimů, jak nacistického, tak komunistického. Jaspers zaujímal antifašistický postoj, který mu znemožnil přednášet na fakultě, a dokonce mu hrozilo přemístění do koncentračního tábora, jelikož jeho žena byla židovského původu. Jeho myšlenky sepsal v knize *Duchovní situace doby*, kde kritizoval masové myšlení a to, jak člověk ztrácí v technologickém světě svoji autenticitu.

Sartre byl také známý svými angažovanými politickými názory a aktivismem. Jeho politické myšlenky a postoje se vyvíjeli v průběhu času v závislosti na aktuálních událostech a nebyli konzistentní. Nicméně jeho angažovaný přístup k politice a sociálním otázkám měl hluboký dopad na francouzskou i mezinárodní politickou scénu 20. století. Sartre byl kritikem kapitalismu a zasazoval se za práva pracujících a podřízených. Socialismus byl pro něj často ideálem, který by mohl překonat sociální a ekonomické nerovnosti kapitalistické společnosti. Ačkoli Sartre nikdy nebyl oficiálním členem komunistické strany, byl ovlivněn marxistickými myšlenkami a komunistickým hnutím.

6.1 Ateista x Teista

Za jeden z největších rozdílů mezi Sartrem a Jaspersem považují jejich rozdílný pohled na otázku víry. Sartre byl znám svým ateistickým postojem a kritikou náboženství. Existence Boha a transcendence je pro něj nepřijatelná. V jeho existencialistické filosofii je člověk svobodným tvůrcem svého vlastního života bez jakéhokoli božského vedení nebo předurčení. Člověk je plně zodpovědný za své činy a je ve světě absolutně sám. Sartrova teze „existence předchází esenci“ znamená, že existujeme před tím, než se stáváme esenciálním bytím. Není tedy Bůh, který by nám dal koncept lidství nebo nějaký základ, ale tvoříme se sami. Sartre vnímá náboženství jako únik či způsob, jak se vypořádat s existenční úzkostí a nejistotou lidské existence. Člověk se tak vyhýbá zodpovědnosti a přijímá falešné smysly a hodnoty.

Jaspers byl na rozdíl od Sartra velmi hluboce nábožensky zaměřený a jeho filosofie zahrnuje koncept transcendentální existence. Skrze filosofii můžeme dosáhnout transcendentální zkušenosti a umožňuje nám získat jiný pohled na svět, porozumět smyslu naší existence a překročit naše existenční hranice. Transcendence je pro Jasperse základním aspektem lidské existence a může být projevem Boží přítomnosti v lidském životě. „Není už také možné, aby svět jakožto celek měl v sobě završitelný smysl a aby v nějaké podobě trval věčně: neboť vše je stvořeno Bohem z ničeho a vše je v jeho rukou.“⁹⁵ Právě ona transcendentální zkušenost a víra nám může pomoci překonat úzkost.

Dá se říci, že Sartre požaduje, aby se člověk se svojí úzkostí vypořádával absolutně sám, bez jakéhokoli zásahu vyšší vůle. Zároveň z této úzkosti není úniku, pouze můžeme přijmout svoji svobodu a zodpovědnost. Oproti tomu Jaspers tvrdí, stejně jako Kierkegaard, že právě víra v Boha a transcendentální zkušenost nám pomůže onu úzkost překonat. Také nám pomůže postavit se smrti do tváře a přijmout ji jako součást naší existence.

⁹⁵ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, str. 20.

6.2 Druhy úzkosti

Pro Sartra je člověk definován svobodou. Lidská existence je charakterizována nepřítomností předurčeného smyslu nebo esence a je svobodným tvůrcem vlastního života. Tato svoboda je pro Sartra základem lidského bytí, ale také zdrojem úzkosti. Pro Sartra je úzkost neodmyslitelně spojena se svobodou. Člověk čelí nekonečným možnostem a volbám, kterou svoboda přináší. Úzkost je tedy projev vědomí naší svobody a zodpovědnosti za vlastní život. Je také spojena s vědomím zodpovědnosti, kterou máme za své volby a činy. Když jsme svobodní, máme možnost volit a rozhodovat se, což nese s sebou zodpovědnost za důsledky našich rozhodnutí. Úzkost je tak reakcí na tuto zodpovědnost a na nejistotu spojenou s volbami, které musíme činit. Tato svoboda je nám dána od začátku našeho života a je jen naše.

Sartre rozlišuje mezi strachem a úzkostí, kdy strach vychází z něčeho konkrétního. Úzkost naopak nepotřebuje žádné podněty. Úzkost vychází z uvědomění si vlastní existence a zodpovědnosti za své činy.

Jaspers narozdíl od Sartra rozlišuje více druhů úzkosti. První z nich je úzkost před vitálním nebytím, kdy se člověk jednoduše bojí smrti jako takové. Bojí se o svoji existenci a o ztrátu vlastního života. Pochází tedy z konkrétního podnětu. Další úzkost, kterou Jaspers popisuje, je existenciální úzkost. Je to úzkost, která pochází ze strachu z nicoty. Díky zkušenosti nicoty si ale člověk může být jist, že opravdu existuje. Před touto úzkostí se nedá utéct, ale člověk ji může zastavit přijetím smrti jako neodmyslitelné části života.

V díle *Duchovní situace doby* poté Jaspers popisuje „životní úzkost“. Člověk si uvědomuje nejistotu své budoucnosti ve světě zatíženém technologiemi a ekonomikou. Také si člověk uvědomuje, že se nesmí na nikoho spoléhat a je tak ve světě opuštěn. Jaspers zmiňuje instituce, které nám mohou pomoci se uklidnit, ale nikdy nedokážou absolutně odstranit úzkost. K odstranění úzkosti můžeme dojít skrze víru a transcendentální zkušenost.

I Jaspers popisuje úzkost, kterou jedinec pocítuje z důvodu své absolutní svobody. Člověk stojí před nespočtem možností a je postaven před zodpovědnost a neustále rozhodování se. Svoboda je spojena s Bohem a s transcendentí a čím více se člověk svobodně rozhoduje a svoji svobodu si uvědomuje, tím více je s Bohem spojen. Svoboda nepochází čistě z nás, ale je nám darována transcendentí.

Pojetí úzkosti je tedy z pohledu Sartra a Jaspers rozdílné. Jaspers rozlišuje mezi více druhy úzkosti a zároveň se díky své víře dokáže oné úzkosti zbavit. Pro Sartra existuje pouze jedna úzkost, z které není cesty ven. Můžeme ji pouze přijmout jako součást našeho bytí a přijmout zodpovědnost za naše činy.

6.3 Neautenticita

Neautenticitou se zabýval hlavně Martin Heidegger, avšak jak Sartre, tak Jaspers se tímto konceptem inspirovali.

Jak už je dobře známo, pro Sartra je svoboda základním a neměnným prvkem lidské existence. Je nám dána jako fakt a není možnost nebýt svobodný. Tím se vylučuje i možnost nezažívat úzkost, jelikož úzkost vychází právě ze svobody a naší svobodné volby a zodpovědnosti. Může zde nastat situace, kdy člověk bude tvrdit, že úzkost nezažívá. To je pro Sartra jasný znak neupřímnosti, tudíž neautenticity. Člověk tímto před úzkostí utíká a chce se jí zbavit, i když to není možné. Tato úzkost ale nastává, i když se jí člověk snaží zbavit a nevnímat ji jako svou. Člověk se musí přestat vyhýbat zodpovědnosti za své činy a brát úzkost jako součást našeho bytí ve světě. Jedině tak může být člověk upřímný a autentický.

Jaspers neautenticitu popisuje při rozlišování existence a pobývání. Pobývání je ten druh žití života, kdy člověk zapomíná na smrt a na svůj rozvrh. Je pouze součástí masy a věnuje se každodenním činnostem bez pomýšlení na jeho konečnost. Existence je naopak to žití, kdy člověk stojí tváří tvář smrti, přijímá ji jako svou a uvědomuje si svoji konečnost. Člověk má tak omezené bytí, kdy v něm může jednat tak, aby byl spokojen s jeho završením. Tímto se může odbourat i ona úzkost: tím, že člověk bude autentický, tudíž skutečně žít a smrt nepovažovat za negativní.

Za neautenticitu se dá považovat také nepřipouštění si viny, kdy člověk přemýšlí nad vinou tak, že vždy bude vinný, tudíž je lepší ji nevnímat. Člověk cítí zodpovědnost za své jednání a cítí vinu kvůli životu ostatních. Jaspers zde zmiňuje i možnost nejednat, což se podobá Sartrovo kvietismu. Pro oba nejednání i tak znamená jednání, jelikož i při něm vznikají následky.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala pojetím úzkosti ve filosofii existence, zejména skrze myšlenky dvou významných filosofů 20. století, Karla Jasperse a Jean Paul Sartra. Úzkost je klíčovým tématem, které provází mnoho diskusí v rámci existenciální filosofie. Oba zmínění autoři přistupují k úzkosti z rozdílných perspektiv, což nám umožnilo lépe pochopit různorodost a komplexnost tohoto pojmu.

V první části bakalářské práce jsem se pokusila o vymezení filosofie existence a uvedení jejích prvních představitelů, jako byl např. Søren Kierkegaard. Poté jsem zanalyzovala existenciální filosofii a život prvního z uvedených filosofů, J. P. Sartra. Zaměřila jsem se na stěžejní dílo *Existencialismus je humanismus*, který mi poskytl vhled na koncept úzkosti z pohledu Sartra. Poté jsem se ve stejném měřítku věnovala filosofii K. Jasperse a dílu *Meznil situace*, z kterého jsem čerpala informace o jeho pojetí úzkosti.

V poslední kapitole jsem naplnila cíl práce a porovнала jsem myšlenky těchto dvou filosofů. Nalezla jsem jak rozdíly v jejich filosofii, tak i podobnosti. Srovnáním těchto dvou přístupů se ukázalo, že i když jsou některá jejich východiska odlišná, oba přispívají k hlubšímu porozumění úzkosti, která je pro člověka jak zdrojem velkého trápení, tak i potenciálně osvobozující síly.

Pochopení dynamiky úzkosti v kontextu existenciální filosofie nám nabízí nové možnosti, jak čelit výzvám a nástrahám současného života, kde úzkost často působí jako tichý společník našich každodenních rozhodnutí. Analýza úzkosti přes Sartrovu a Jasperovu filosofii prozradila, že úzkost je nejen nezbytnou součástí lidské existence, ale také klíčem k pochopení a rozvíjení našeho existenciálního bytí.

Tato bakalářská práce proto představuje rozšíření našeho vnímání a interpretace úzkosti, které pomáhá formulovat hlubší a smysluplnější pohled na lidskou existenci a naše místo v ní.

POUŽITÁ LITERATURA:

ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 3. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0337-X.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 1996

JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0510-0.

JASPERS, Karl. *Duchovní situace doby*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1646-1.

JASPERS, Karl. *Filosofická víra*. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-77-3.

JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-220-2.

JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-335-3.

JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-05-4

NOVOZÁMSKÁ, J. *Existoval Existencialismus? Výzva a ztroskotání Jean- Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-108-7.

SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003

SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-661-1.

Elektronické zdroje:

HEJDÁNEK, Ladislav. Jaspersovo pojetí víry. Online. *Reflexe: Filosofický časopis*. 2024, č. 65, s. 131-138. Dostupné z: <https://reflexe.flu.cas.cz/archiv/reflexe-65/>. [cit. 2024-04-22].

MAREK, Jakub. Stesk po domově a mezní situace: K Jaspersově rané recepci díla S. Kierkegaarda. Online. *Reflexe: Filosofický časopis*. 2024, č. 65, s. 5-22. Dostupné z: <https://reflexe.flu.cas.cz/archiv/reflexe-65/>. [cit. 2024-04-22].